

SAMLAREN

*Tidskrift för
svensk litteraturhistorisk
forskning*

ÅRGÅNG 87 1966

Svenska Litteratursällskapet

UPPSALA

Almqvist & Wiksells

BOKTRYCKERI AKTIEBOLAG

UPPSALA 1967

samtidsdokument är förvisso inte svårt — det finns åtskilligt av lokal- och tidsfärg över dem — och så betraktades de också i allmänhet på 20- och 30-talet. När man läser Raleighs bok förleds man till att tro att O'Neill var mera intresserad av att skildra Amerikas historia, sociala förhållanden, etc. än av den metafysiska problematik som enligt hans eget vittnesbörd framför allt sysselsatte honom.

Den metafysiska aspekten undviks också i Doris Falks psykoanalytiska studie *Eugene O'Neill and the Tragic Tension* (Rutgers University Press, 1958, 3:e u. 1965). Trots detta är boken utan gensägelse det viktigaste kritiska bidraget till O'Neill-litteraturen på senare år. Med »den tragiska spänningen» avser Falk den smärtsamma men livgivande polariteten mellan jaget och det undermedvetna, vilken hon ser som det grundläggande mönstret i O'Neill-dramerna. Konflikten yttrar sig och löses givetvis på olika sätt hos olika gestalter och Falk delar därför in dramerna i fem grupper, var och en dominerad av en viss psykologisk typ, som så småningom visar sig vara kalkerad på en av familjemedlemmarna Tyrone-O'Neill; i detta hänseende föregriper alltså Falk paret Gelb i deras grundläggande tes. Bakom de tidiga »the searchers» skönjer författarinnan således moderns drag, bakom »the extremists» faderns, bakom »the finders» O'Neills egna och bakom de gestalter som analyseras i kapitlet »fatal balance» anar hon den äldre broderns livströtta ansikte. Till dessa grupper kommer ytterligare en: »the trapped». Med hjälp av i synnerhet Karen Horneys system beskrivs de olika protagonisternas inre kamp, deras sökande efter en identitet, deras identifiering med ett falskt — uppsvullet eller förkrummat — jag, deras klivenhet mellan olika jag med ty åtföljande disintegrering eller paralytisk.

Det är ett centralt problem Falk har tagit upp och analyserna har både pregnans och djup. Indirekt ger boken med dess fem kronologiskt ordnade pjäsgrupper en psykoanalys av O'Neill själv, en bild av hans inre livsresa från moderns till broderns problematik. Man kan resa invändningar mot den utveckling som här skisseras; mönstret är i sin regelbundenhet mera suggestivt än övertygande. Men kvar står i alla fall, att Falk kartlagt den psykologiska spännvidden i dramerna och därmed gett dem en inre dimension som den tidigare O'Neill-kritiken varit tämligen blind för.

Falk är, som antytts, i stället blind för en annan dimension, den religiöst-metafysiska. Det rör sig här inte bara om en metodiskt betingad inskränkning. Falk förnekar att religiösa föreställningar någonsin spelat en roll för dramatikern O'Neill. De menliga konsekvenserna av detta synsätt, som f. ö. rimmar illa med O'Neills egna uttalanden och bevisliga intresseinriktning, utblir inte. Med Falks *renodlat* psykoanalytiska tolkning reduceras gestalterna till fall, låt vara komplexa och intressanta sådana, emanationer av författarens nevrotiska psyke. Deras hopplösa kamp, förklarar författarinnan, har i sig själv en mening, men vad denna mening är lyckas hon aldrig tillfredsställande förklara inom sin snäva psykologiska synkrets. Hennes studie ger med skärpa ena sidan av O'Neill-dramernas Janusansikte; den andra, den som vetter mot kosmos dväljs ännu i mörker.

O'Neill-litteraturen visar inga tecken på att sina. Förutom de verk av Alexander och Frenz som redan nämnts är ett stort life-and-letters-arbete i två delar sedan åtta år tillbaka under utarbetande av Louis Sheaffer, f. d. teaterkritiker vid *Brooklyn Eagle*. Kanske får vi i detta verk en definitiv biografi och en grundval för kommande O'Neill-forskning.

Egil Törnqvist

JOHN H. JOHNSTON: *English Poetry of the First World War. A Study in the Evolution of Lyric and Narrative Form*. Princeton University Press. Princeton, New Jersey 1964.

BERNARD BERGONZI: *Heroes' Twilight. A Study of the Literature of the Great War*. Constable & Co Ltd. London 1965.

Ungefär samtidigt föreligger här två böcker om engelsk litteratur från första världskriget. J. H. Johnston, en amerikan, har begränsat sig till poesin, medan Bergonzi dessutom presenterar romaner och självbiografier. Johnstons bok är kompaktare och stilistiskt tyngre, men ger förutom noggranna och tankeväckande analyser en rad utmärkta

biografiska glimtar, som belyser de enskilda poeternas verk. Bergonzi avser att ge en kort översikt, där »literary analysis and assessment» hela tiden står i centrum, men han tecknar en fyllig bild av förkrigstiden och den litterära atmosfär i vilken krigsförfattarna levde. Hans bok är vidsynt, med fyndiga sammanställningar och spännande värderingar, vilka bidrar till att man läser den med mer nöje än Johnstons lite torrt lärda framställning.

Vad som i viss mån hämmar Johnston är de teser han förelagt sig, och som han strikt söker följa, även om det innebär en rad omtagningar. Han har tagit till uppgift »to examine the characteristic attitudes and techniques of World War I poetry, and to test the values embodied in those attitudes and techniques by reference to the large artistic possibilities inherent in the subject and in the poetic form traditionally devoted to the subject». Han väljer ut tio poeter, vilkas diktning han anser representera det bästa eller det mest karakteristiska från kriget. Han är angelägen om att framhålla att han inte begränsat sig till de erkänt främsta utan tagit upp »poets of lesser reputation whose achievement seems to require a new or revised appraisal». Diktarna grupperas kronologiskt och under en fortgående analys av deras individuella insats söker han finna en bestämd utvecklingsgång hos dem, sedda som en grupp. Emellertid begränsar sig Johnston inte till de egentliga krigspoeterna, ty två av dem som representeras i hans översikt skrev sina viktigaste krigsdikter först på 30-talet, nämligen Herbert Read och David Jones. Detta försvarar Johnston med en annan tes. Han utgår nämligen från kontrasten mellan episk-heroiskt diktning och den som krigspoeterna åstadkom, subjektiv, satirisk, utan sinne för proportioner. Från att författarna varit fast beroende av samtida ämnen och teknik — »Georgian poetry» med dess sentimentalitet och dragning till fantasi och dröm — som Brooke, Grenfell och Nichols, vidgas förståelsen för vad kriget egentligen innebär. Den idealistiska heroismen och synen på kriget som ett strålande äventyr bleknar; Johnston finner det lämpligt att sätta gränsen vid sommaren 1916, tidpunkten för slaget vid Somme. En övergångsgestalt blir den som 20-årig stupade Charles Sorley, vars skarpa intelligens och oberoende kanske »would have been profound enough to change the course of postwar poetry». Så följer Sassoon, Blunden, Owen och Rosenberg, vilka på olika sätt sökte nya uttrycksätt, i våldsam realism, satir eller nya djärva versformer. Men närheten till de upplevelser, som förvandlas till dikt, har, menar Johnston, haft nackdelar med sig. Han ser hos poeterna från denna period »a failure to universalize their work ... an inability to elevate it much beyond the level of vivid reportage», och deras delvisa misslyckande beror på svårigheten att förena innehåll med form, eftersom det förra varit för påträngande. Hos Read och Jones har tidsperspektivet spelat in; hos dem återfinner vi den episka dikten, som lyst helt med sin frånvaro hos de egentliga krigsdiktarna.

Det är väl främst David Jones, som är ett för de flesta okänt namn. Det enda han skrivit är en dikt, *In Parenthesis*, som i längd kan jämföras med en kort roman. Johnston, som sätter dikten mycket högt — om med rätta vill jag efter en genomläsning inte söka avgöra — menar sig i den ha funnit den slutliga föreningen av de två kontrasterande dikttyper han tagit som utgångspunkt för sin studie, nämligen den heroiska andan respektive den individuella soldatens erfarenheter av ett modernt krig. Det var otvivelaktigt Jones' mening att skriva ett modernt heroiskt verk, därom vittnar de många litterära allusionerna till epos och chanson de gestes. Men Jones är inte oberörd av de strömningar, som uppträdde efter världskriget; man kan finna impulser och klanger både från Eliot och Joyce, i viss mån också från modernisternas föregångare och lärofader, Hopkins. Dikten, som består av flera partier, behandlar dels på prosa, dels på vers ett infanteriförbands förflyttning från England till krigsskådeplatsen i Frankrike. Handlingen rör sig på en rad plan och omfattar både yttre händelser och inre, starkt intellektualiserade partier, som inte bidrar till att göra läsningen lätt.

Det är en förtjänst, att Johnston på ett så engagerande sätt fört fram David Jones i ljuset, där han säkerligen kommer att förbli, även om bilden av *In Parenthesis* kommer att modifieras, något som för övrigt Bergonzi gjort i sin bok. Även i övrigt är Johnstons kommentarer av dikterna fulla av nya infallsvinklar — se t. ex. Owenkapitlet — och han för fram belysande belägg för sina värderingar. Vad man främst reagerar mot är, som tidigare antytts, en vilja hos honom att till varje pris bevisa sina förelagda

teser, så att resultatet ibland blir att enskilda dikter pressas in i en tvångströja för att bli beståndsdelar i en systematisk uppbyggnad, som kan verka stadigare än den i själva verket är.

Bergonzi tar som utgångspunkt Shakespeares historiska skådespel, *Henry IV*, där man möter två olika slags inställning till krig. Där är Hotspur, heroisk och med »honour» som sin ledstjärna, varje ögonblick redo att kämpa för det goda. Men där är också Falstaff, fegheten personifierad, med en enda önskan på slagfältet, nämligen den mycket mänskliga viljan att överleva. I en översikt visar sedan Bergonzi övertygande hur den från början dominerande heroismen i 1800-talslitteraturen började undermineras: Stendhals *Kartusianerklostret i Parma*, Thackerays *Fåfångans marknad*, Tolstoys *Krig och fred* och Cranes *The Red Badge of Courage*, ett förhållande som i krigslitteraturen accentuerades ytterligare.

Ett kapitel om bakgrunden till världskriget ger slutsatsen att kriget till stor del kom som en lättnad för England, som kämpade med oerhörda inre problem: strejker, våldsamma suffragettdemonstrationer och en partisplittring angående Ulsterfrågan, som hotade att leda till svåra stridigheter. Kriget mottogs därför med hänförelse av många; i stället för att vanmäktigt se på hur hela samhället vittrade samman inifrån kunde man nu få ge uttryck för aktiv handling. Bergonzi finner även inom förkrigs litteraturen många spår av att författarna anat sig till den hotande katastrofen, t. ex. hos Forster, Wells och Saki, och inventeringen ger följande slutledning: »One does not need to look far to find literary evidence of a concern with violence that was to erupt in the large-scale political and social turbulence of the years immediately before 1914.»

Grupperingen av poeterna överensstämmer delvis med den Johnston gjort, även om Bergonzis översikt är mycket bredare. En diktare, som man med förvåning saknat hos Johnston, Robert Graves, får här ett fylligt avsnitt. I likhet med Johnston sätter Bergonzi Charles Sorley högt, vill slå ett slag för Herbert Read — dock inte enbart på grund av *The End of the War* från 1933 — medan Robert Nichols bedöms snävt, såvitt jag förstår med rätta. Man övertygas i ett utomordentligt kapitel om att Wilfred Owens enda jämlike bland krigspoeterna var Isaac Rosenberg. Båda stupade i Frankrike, innan de torde ha nått full mognad, men medan Owens rykte växt stadigt, har Rosenberg förblivit tämligen okänd, kanske därför att hans produktion är så liten. Bergonzis uppfattning är emellertid, att han var den av sin generation som lovade allra mest, och dikten *Dead Man's Dump* sägs vara »the greatest poem by an Englishman to have been produced by the war».

De flesta självbiografiska skildringarna från kriget skrevs i slutet av 20-talet, då tidsavståndet gjorde det lättare att se klart och objektivt på krigsupplevelserna. Men redan 1922 kom en av de mest anmärkningsvärda, C. E. Montagues *Disenchantment*, en löst komponerad berättelse om frontmoralens upplösning och den känsla av meningslöshet, som tilltog med krigets utdragna förlopp. De två mästerverken är emellertid, framhåller Bergonzi, Edmund Blundens *Undertones of War* och Robert Graves' *Goodbye to All That*, medan Siegfried Sassoons Sherstontrilogi sägs sakna Blundens intensiva observationsförmåga och Graves skarpa fokus dels på krigshändelserna, dels på egna motiv och ställningstaganden. Både *Memoirs of a Fox-Hunting Man* och *Memoirs of an Infantry Officer* innehåller minnesvärda, starkt levande scener, men till skillnad från hans dikters bittra ironi finner man här en vek, reflekterande osäkerhet.

Även i de romaner, som skrevs om världskriget, är de självbiografiska inslagen påfallande; Sassoons trilogi, som opererar med fiktiva personer, kan likaväl föras hit, även om förklädningen är i det närmaste obefintlig. Romanerna visar dock i allmänhet upp en vidare synvinkel — idealet torde vara *Krig och fred*. De främsta försöken att skriva brett målände gjordes i England av R. H. Mottram och F. M. Ford. Mottrams insats var *The Spanish Farm Trilogy*, ett verk som rönt stor uppmärksamhet på 20-talet, men som senare fallit mer eller mindre i glömska. Detta beror kanske på den något ytliga psykologin och den delvis klumpiga stilen. Mottrams stridsscener har kritiserats hårt, men på plussidan står i stället framställningen av livet bakom fronten och förhållandet mellan de engelska soldaterna och den franska civilbefolkningen. *Parade's End* av Ford, bestående av fyra delar, den sista dock något löst påhängd, har fått erfara en remarkabel uppvärdering på de allra sista åren, speciellt i USA, och Bergonzi sällar sig

till de positiva kritikerna. I centrum av verket står Christopher Tietjens, en officer, förföljd av såväl sin vackra hustru Sylvia som överordnade i armén och mäktiga hemmasittare. Man får en utomordentlig bild av krigets inverkan på det traditionella England, men det är inte bara en »krigsroman», ty serien omspannar en betydligt längre tidsrymd och ger en mängd utblickar, som inte är motiverade av kriget; andra krafter har medverkat till att göra samhället dömt till undergång, kriget blir, som hos D. H. Lawrence, bara själva dödsstöten.

Lawrence får själv plats i ett kapitel med rubriken »Civilian Responses» tillsammans med Wells, Kipling, Shaw och Pound. Wells var visserligen socialist och pacifist, men accepterade kriget som en utväg att skapa långvarig fred genom att den prussiska militarismen utrotades. *Mr Britling Sees it Through* blev ofantligt populär och är fortfarande av ett visst dokumentärt och historiskt intresse, eftersom den uttrycker den allmänna meningen i England 1916, efter Sommekatastrofen, fast Wells' egen uppfattning lyser igenom, då han samtidigt som han klandrar tyska krigsbrott menar, att grymheterna även begåtts av den egna sidans soldater. Kipling däremot reagerade, speciellt sedan en son blivit dödad vid fronten, med hat och bitterhet. C. A. Bodelsen har ju nyligen i en bok mästertligt analyserat de noveller, som har kriget till bakgrund, och Bergonzis korta översikt ger härvidlag inte något nytt. Shaw, Pound och Lawrence förs samman med motiveringen, att de alla »registered with extreme clarity their conviction that a phase of British civilization was in dissolution». När det gäller Lawrence, kunde avsnitt ur *Aaron's Rod* och en del dikter lagts vid sidan av det kapitel ur *Kangaroo*, som anförs, och om *Women in Love*, som inte nämns, har Lawrence själv skrivit: »I should wish the time to remain unfixed, so that the bitterness of the war may be taken for granted in the characters.»

Efter en diskussion av fem volymer av Henry Williamson, alla skrivna mellan 1954 och 1960 som delar i den stora serien *A Chronicle of Ancient Sunlight*, söker Bergonzi analysera fram vad en nutida skildrare av världskriget koncentrerar sig på, hur han attackerar de problem, som uppstår genom att han själv inte har egna upplevelser till grund. John Harris (*Covenant with Death*) tas som ett exempel för viljan att medelst noggrant studium av tryckta källor och dokument söka rekonstruera och levandegöra tiden i stor skala. Hos poeterna — Peter Porter, Vernon Scannell — möter man i stället uppfattningen av kriget som en myt, som får symbolisera hela mänsklighetens kris-situation. Detta leder enligt Bergonzi tankarna till David Jones som i *In Parenthesis* bringade ordning i sina egna krigsupplevelser genom att mytologisera dem.

Man får av min genomgång kanske den uppfattningen, att Bergonzi på ett bättre sätt än Johnston lyckats lösa sin uppgift. Låt mig hellre säga, att gränserna Johnston satt upp är i snävaste laget. Utan dem hade antagligen en mängd intressanta utblickar kunnat göras. Å andra sidan är Johnstons bok lättöverskådlig, innehåller en mängd stoff och är försedd med en utmärkt bibliografi. Boken har utsikt att bli ett standardverk för den, som vill ägna sig åt studiet av krigspoeterna i England. Såvitt jag vet finns översikter tidigare endast i ett kapitel i de Sola Pintos *Crisis in English Poetry* och i ett häfte, *War Poets 1914-1918*, av Edmund Blunden. Bergonzi har ju tagit hela litteraturen på sin lott och kan därför inte gå så djupt i detaljerna som Johnston. Det är därför inte så mycket nytt som han lägger till den senares framställning av poeterna. Men inom en flexibel ram, som tillåter omnämmandet av ett så modernt verk som *O What a Lovely War*, rör han sig ledigt, full av uppslag. I olikhet med många engelska litteraturhistoriker drar han sig inte för att i diskussionen föra in även utländska författares verk — Jünger, Remarque, m. fl. — då han anser så vara pedagogiskt försvarbart. Det torde överhuvudtaget vara svårt att skriva bättre om detta ämne på föga mer än 200 sidor.

Lennart Peterson

SVEN LINDQVIST: *Dagbok och dikterverk. En studie i Vilhelm Ekelunds Nordiskt och klassiskt*. Akad. avh. Sthlm 1966.

Sven Lindqvist gjorde sina första insatser i Vilhelm Ekelundforskningen redan 1960, dels med en licentiatavhandling om *Nordiskt och klassiskt*, dels med två avsnitt av denna,